

DEVETA KRAJIŠKA BRIGADA

FORMIRANJE BRIGADE

U jeku neprijateljevih priprema za do tada najveću ofanzivu protiv jedinica i rukovodstva NOVJ, neposredno pred njen početak, formirane su na terenu ustaničkog Janja i Kupresa dve brigade, koje su s ostalim jedinicama i narodom ovih krajeva odolele jednom od najtežih iskušenja NOB-a.

Dolazak CK KPJ i Vrhovnog štaba sa proleterskim brigadama na teren Kupresa, u drugoj polovini jula 1942. godine, i njihovo relativno duže zadržavanje na ovom terenu bili su od ogromnog značaja za dalji razvoj i širenje ustanka, za proširenje i učvršćenje partijskih organizacija. Došlo je do novog poleta ustanka u kraju gde je on i do tada bio masovan. Oživela je vojno-politička aktivnost, a demoralisane i zavedene grupe četnika na terenu Kupresa, Mrkonjića, Glamoča i Jajca počele su da se raspadaju i njihovo ljudstvo uključuje u partizanske jedinice.

Koncem avgusta 1942. CK i Vrhovni štab otišli su prema Drvaru i tom prilikom u Štab 3. krajiškog NOP odreda¹ rasporedili su šest iskusnih partijsko-političkih radnika iz 4. crnogorske proleterske brigade.²

¹ U ovo vreme štab se nalazio na terenu Janja, kao i partijska rukovodstva: Okružni komitet za Jajce — Glamoč i Sreski komitet za Jajce.

² Ilija Kostić je postavljen za zamenika političkog komesara odreda, Vojin Jauković za komesara bataljona »Pelagić«, Blažo Orlandić za komesara udarnog bataljona, a Vojo Zečević za intendanta odreda. Janko Lopičić određen je za sekretara Sreskog komiteta Kupresa, a Radoš Rajičević za sekretara Sreskog komiteta u Glamoču.

Za relativno kratko vreme situacija u jedinicama odreda i na terenu izmenila se nabolje. Povećan je broj članova i kandidata KP, formirani su aktivni SKOJ-a. Usledio je i priliv novih boraca u jedinice 3. odreda. Dobar deo ranije formiranih omladinskih pozadinskih četa (u Janju 4 i u Blagaju 2), koje su brojale oko 450 omladinaca, stupio je u jedinice odreda. Sa terena Janja i Pljeve³ u prvoj polovini decembra u 7. krajišku brigadu poslat je kompletan 1. bataljon »Pelagić« sa 250 boraca, udarni bataljon odreda od oko 180 boraca i oko 70 boraca bivšeg bataljona »Iskra«. Iz Blagaja je otišlo 50 omladinaca i dve omladinke. S njima je otišao gotovo sav vojno-politički kadar. Samo iz Janja u 7. krajišku brigadu otišlo je 60 članova KP. Sredinom decembra štab 3. krajiškog odreda, komanda područja i Okružni komitet KP razvili su veliku aktivnost na mobilizaciji novih boraca za odred. Priliv je bio iznad očekivanja, naročito omladine.

Početkom januara (3. I) 1943. održan je sastanak štaba 3. odreda (prisustvovali su i Čengiđ, ispred Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, i Gojko Rodić, sekretar OK za Jajce — Glamoč), na kojem je odlučeno da se od Kupreškog bataljona formiraju dva: blagajski i Vukovski bataljon (imali su ukupno 346 boraca sa 289 pušaka, 3 teška mitraljeza i 3 puškomitraljeza). Određeni su i štabovi bataljona, a predloženo je da 3. krajiški odred dobije ime Sime Solaje (legendarnog heroja iz ustanka koji je junački poginuo na Kupresu u noći 13/14. avgusta 1942. godine; proglašen za narodnog heroja). U sastav 3. krajiškog odreda ušao je i Prozorski bataljon.⁴ Štab odreda je preduzeo mere za organizaciono sređivanje jedinica, a pristupilo se i formiranju posebnih omladinskih jedinica.

Koncem decembra 1942. štab 3. odreda je primio izveštaje, preko svojih obaveštajnih kanala iz Jajca, Donjeg Vakufa i Bugojna, o pripremama neprijatelja za veliku ofanzivu. I neprijatelj je proturio najrazličitije vesti o ofanzivi u kojoj će, navodno, uništiti partizane i one koji ih budu pomagali. Aktivirao je i četničke grupe na terenu Mrkonjića, Glamoča, Kupresa, Janja, odnosno Pljeve, koje su postale nosioci ove propagande. Preko četnika i na druge načine Nemci su nastojali da prikupe što detaljnije podatke o našim jedinicama, mestima štabova i

³ Janj i Pljeva — narodni nazivi za kraj oko izvornog dela Janja i Plive.

⁴ Odred je sad imao 4 bataljona: 1. janjski, 2. blagajski, 3. vukovski i 4. prozorski.

komandi, kao i o svim ustanovama na slobodnoj teritoriji. Neprijateljska propaganda i ubacivanje agenata na slobodnu teritoriju povećali su budnost naših jedinica i naroda. Preko vojnih patrola, seoskih odbornika, aktivista i seljaka organizovana je kontrola lica koja su u to vreme dolazila sa neoslobodene na oslobođenu teritoriju i obratno. Pojačan je politički rad u vojsci i narodu. Organizovani su sastanci i konferencije po svim selima Janja i Kupresa, na kojima je objašnjavana situacija i pozivan narod da mobilize sve snage kako bi što spremniji dočekao ofanzivu.

U osnovnoj školi u s. Blagaju, severno od Kupresa, 18. januara 1943. održano je savetovanje vojno-političkih rukovodilaca odreda »Simo Šolaja«. Savetovanju je, pored štabova 1, 2. i 3. bataljona i komandi četa iz Blagaja, prisustvovao i komandant 1. bosanskog korpusa Košta Nađ. Za vreme savetovanja, dok su starešine podnosile izveštaje o stanju u svojim jedinicama, u selo je došao kurir koji je doneo ličnu poruku druga Tita za Kostu Nađu (Tito je javljao da je otpočela neprijateljska ofanziva i pozivao ga da odmah dođe u Vrhovni štab).

Pre napuštanja savetovanja Nađ je istakao značaj formiranja nove brigade i izrazio uverenje da će ona za kratko vreme steći potrebno borbeno iskustvo i biti dostojna heroja čije će ime nositi. Zatim je u susednoj štapskoj prostoriji izdiktirao naredbu o formiranju 9. krajiške brigade »Simo Šolaja«.⁵

⁵ Štab brigade: komandant Makso Dakić, politički komesar Nemanja Vlatković, zamenik komandanta Nedeljko Manojlović, zamenik komesara Blažo Orlandić.

Štabovi bataljona:

— 1. bataljon: komandant Milan Milovac (poginuo na Travniku u jesen 1944. kao načelnik štaba 8. krajiške brigade), politički komesar Vojin Jauković, zamenik komandanta Špiran Jokić, zamenik komesara Franjo Rajić;

— 2. bataljon: komandant Spirin Zubić, politički komesar Ignjat Marić, zamenik komandanta David Marić (poginuo kao četnik), zamenik komesara Branko Lacić;

— 3. bataljon: komandant Ilija Ponjević, politički komesar Vaskrsije Stupar, zamenik komandanta Ljupko Rudić, zamenik komesara Branko Barišić;

— 4. bataljon: komandant Muho Osmić, politički komesar Nijaz Šarić, zamenik komandanta Muharem Bašinac, zamenik komesara Meho Pirolić.

Prvi bataljon je u 3 čete imao oko 200 boraca, regrutovanih sa terena Janja i Mrkonjića. U vreme njegovog formiranja i za čitavo vreme trajanja IV ofanzive u njemu je postojala prilična fluktuacija boraca. Naime, pored velikog broja mladića sa terena Janja koji su dobrovoljno stupili, u bataljonu je bilo i oko 40 starijih boraca iz Pljeve i 30—40 iz varošica Barači i Gerzovo i sela Podgorje, kao i još nekih sela mrkonjičkog sreza, gde je još uvek bio jak četnički uticaj. Bataljon je bio raspoređen u s. Volari kod Jezera. Drugi bataljon bio je dislociran u s. Blagaj kod Kupresa. Imao je 3 čete sa po 60 boraca, mitraljeski vod i intendanturu. Ljudstvo koje je do tada pripadalo Malovanskoj četi, koja se ranije pod uticajem četnika kolebala, raspoređeno je po ostalim četama. Bataljon je bio dobro naoružan (rezultat uspešnih borbi koje je vodio na komunikaciji Bugojno — Livno). Treći bataljon je, isto tako, imao 3 čete sa po 60 boraca, mitraljeski vod i intendanturu. Gotovo svi borci su imali oružje. U bataljonu se nalazilo oko 15 muslimana iz Kupresa i okolnih sela (Brdo, Ravno i Kukavice). Municije je bilo dovoljno, dok je intendantura bila nerazvijena (kao i u ostalim bataljonima, jer su se jedinice brigade nalazile na svojoj teritoriji, gde su u svim selima postojali i dobro funkcionisali NOO). Jedinice 3. bataljona bile su veoma razvučene na prostoru s. Rilić — Ravno — G. i D. Vukovsko. Četvrti bataljon je brojao oko 80 boraca naoružanih sa oko 75 pušaka i jednim puškomitraljezom. To je bio muslimanski bataljon sa ljudstvom iz Konjica, Mostara, Prozora i okolnih sela. Povećavao se prilivom novih boraca, naročito domobrana koji su uoči neprijateljske ofanzive prebegli na slobodnu teritoriju. On je samo formalno bio pod komandom štaba 9. brigade, jer je dejstvovao, uglavnom, samostalno.

Početkom februara brigada je sa svoja 4 bataljona brojala oko 680 naoružanih boraca i oko 80 boraca bez oružja. Pri štabu brigade organizovan je vojno-politički kurs sa oko 15 izabranih boraca iz svih jedinica brigade, koji su pripremani za desetare. Kursisti su ujedno obezbeđivali štab brigade. Zahvaljujući zalaganju i želji da nauče sve ono što im se predavalo, iako bez ikakvih udžbenika, borci su za kratko vreme stekli neophodno znanje.

BRIGADA ZA VREME BITKE NA NERETVI

Prostorija između Jajca, Bugojna i Kupresa u prvoj fazi IV neprijateljske ofanzive (operacija Vajs 1) nije bila poprište značajnijih borbi; neprijatelj se ograničio na uže obezbeđenje komunikacije Donji Vakuf — Jajce — Mrkonjić-Grad. Međutim, u drugoj fazi ofanzive (operacija Vajs 2) ova prostorija i komunikacije koje povezuju pomenuta mesta dobile su poseban značaj, jer je neprijatelj, izvodeći tu operaciju, angažovao dve svoje divizije (7. SS i 369. »Vražju«), koje su nastupale sa linije Bosanski Petrovac — Ključ — Mrkonjić-Grad — Jajce prema Livnu i Kupresu. Ovakva orijentacija ovih divizija bila je uslovljena uspesima Glavne operativne grupe na Neretvi, pa je neprijatelj, u težnji da je okruži, u toku borbi izmenio zadatke svojih jedinica predviđene planom Vajs 2.

Do 26. februara štab 9. krajiške brigade se nalazio u s. Mujdžićima, a u njegovoj blizini bio je 1. bataljon. Štab brigade je bio udaljen od štaba 2. bataljona oko 20, a od štaba 3. bataljona oko 35 km. Jedina veza između štabova bila je kurirska. Ona se održavala seoskim putevima i stazama, po visokom snegu i velikoj hladnoći. Ovo se odražavalo na komandovanje, koordinaciju dejstava jedinica unutar brigade i susednih jedinica, kao i na brzinu obaveštavanja o situaciji na položajima. Zbog važnosti prostorije na kojoj su bili 2. i 3. bataljon (zatvaranje komunikacije Bugojno — Livno), štab brigade je uputio zamenika komandanta brigade u 3. bataljon. Kako je 4. bataljon stavljen pod komandu 3. divizije, koja je operisala u dolini Neretve, i uskoro ušao u sastav njenih jedinica, štab brigade od februara nije imao uticaja na njegova dejstva.

Sredinom februara 1943. izvršene su izmene u štabu brigade. Dotadašnji komesar brigade otišao je za komesara 10. divizije (formirana 13. februara), a na njegovo mesto je postavljen Gojko Rodić. Tih dana je teže oboleo zamenik komesara brigade Blažo Orlandić. Kako na terenu nije bilo ni jednoga lekara, štab brigade ga je oko 18. februara otpremio iz Mujdžića prema Glamoču, u Centralnu bolnicu. U jednom selu kod Glamoča njega i pratnju koja ga je nosila napala je grupa četnika i Orlandić je poginuo.

Početkom februara štab brigade je primio obaveštenje iz Jajca da neprijatelj često prebacuje trupe železnicom od Trav-

nika za Jajce i obratno. Radi toga je naredio štabu 1. bataljona, koji se nalazio u s. Volari, da sa delovima bataljona poruši prugu Jajce — D. Vakuf i napada transporte neprijatelja. Prvi bataljon je sa dve nekompletne čete 10. februara izbio na prugu Jajce — D. Vakuf, na oko 10 kilometara istočno od Jajca, oštetio je i postavio zasedu očekujući voz sa trupama. Oko 8.30 časova naišao je voz, ali se u njemu nisu nalazile trupe nego mali broj putnika i nekoliko nemačkih i domobranskih vojnika. Voz je zaustavljen i na njega je otvorena vatra. Nemci su uspeli da pobjegnu prema Jajcu. Zarobljeno je nekoliko domobrana, koji su upućeni u štab brigade i nakon ispitivanja pušteni kućama. Druga četa ovog bataljona porušila je prugu i napala voz kod s. Doganovaca noću 17/18. februara. Četa je na prugu stigla posle 21.00 čas, porušila je i postavila zasedu. Za vreme pokreta ka pruzi padala je kiša sa snegom te su borci bili mokri i prozlebli. Zbog toga se veći deo čete smestio u kućama i štalama iznad pruge i naložio vatru. U zasedi su ostale manje snage. Oko 23.00 časa čuo se voz, ali ne od Donjeg Vakufa, odakle se očekivao, već od Jajca. Borci su brzo zauzeli položaj i kad je voz ušao u zasedu, otvorili vatru. Kompozicija je bila prazna. Vozovođa je izjavio da su ranije sproveli veliki transport Nemaca u Jajce i sada vraćaju praznu kompoziciju za Travnik.

Sredinom februara neprijateljske snage iz Jajca otpočele su napad preko Boraka, Magaljdola i Jezera prema Mrkonjić-Gradu, da bi osigurale komunikacije Jajce — Mrkonjić-Grad. Štab brigade naredio je 1. bataljonu da sa dve čete posedne položaje Bag i s. Prisoje, zatvori pravac prema Mrkonjić-Gradu i mobilise seljake iz okolnih sela za rušenje druma kod Jezera. Svoja dejstva trebalo je da koordinira sa 1. bataljonom 7. brigade, koji se nalazio na položajima s. Borci — Magaljdo. Mada je neprijatelj napadao znatno jačim snagama, sve do 24. februara nije uspeo da odbaci naše jedinice sa pomenutih položaja. Tek toga dana, angažujući nove snage i uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije, neprijatelj je uspeo da odbaci bataljone 9. i 7. brigade i da se spoji sa svojim snagama koje su napadale od Mrkonjić-Grada. Bataljon 9. brigade povukao se ka s. Duljci, a bataljon 7. brigade na Sinjakovo (tt. 1132). (Posle povlačenja naših jedinica nekoliko neprijateljskih aviona bombardovalo je položaje na Bagu, Prisoju i Magaljdolu, na kojima su se već nalazile neprijateljske snage. Iako im je sa zemlje davan ugovoreni signal, avioni su pobacali bombe, a zatim mitraljirali sopstvene jedinice.)

Po zauzimanju s. Boraka, Magajdola, Prisoja i Jezera neprijatelj je zauzeo i vis Sinjakovo (tt. 1132), gde se utvrdio. Tako je osigurao komunikaciju Jajce — Mrkonjić-Grad na kojoj se odvijao veoma živ saobraćaj. Štab 1. bosanskog korpusa je naredio 9. brigadi da ponovo spreči saobraćaj neprijatelja na ovoj komunikaciji. Štab brigade je prebacio iz rejonu Kupresa 2. bataljon i tako je za izvršenje postavljenog zadatka sada imao dva bataljona. Kako je u ovo vreme prvi bataljon 7. brigade bio u s. Trnovu, štab brigade je planirao da i njega angažuje za izvršenje zadatka.

Pošto je Sinjakovo bilo najvažnije u sistemu neprijateljskog osiguranja komunikacije Jajce — Mrkonjić-Grad, štab brigade je odlučio da sa svojim 2. bataljonom i 1. bataljonom 7. brigade napadne neprijateljske snage na tom položaju, dok je 1. bataljon angažovan u demonstrativnom napadu na Jezero. Drugi bataljon 9. brigade izvršio je napad 27. februara u 0.2 časa. Iz nepoznatih razloga 1. bataljon 7. brigade nije prešao u napad, što je omogućilo neprijatelju da, koncentrišući vatru prema 2. bataljonu, odbije njegov napad i zadrži Sinjakovo. Drugi bataljon 9. brigade u ovoj borbi imao je jednog mrtvog i nekoliko ranjenih boraca. Posle borbe bataljon se povukao u

Duljci, a 1. bataljon se zadržao u rejonu visa Otomalj (tt. 1052), južno od Jezera.

Sutradan (27. februara) jake neprijateljske snage u više kolona otpočele su nastupanje sa linije Jezero — Mrkonjić-Grad prema Šipovu, Gerzovu i Baraćima. Time je, u stvari, počela operacija Vajs 2 na ovom terenu. Na pravcu Jezero — Šipovo bili su 1. i 2. bataljon 9. brigade (1. bataljon nije bio angažovan u borbi s neprijateljskim snagama koje su od Jezera nastupale ka Šipovu).

Štab 2. bataljona nameravao je da se u s. Duljcima odmori jedinica, ali, negde u vreme doručka, pojavila se neprijateljska kolona od Jezera. Jedinice bataljona su brzo zauzele borbeni raspored i prihvatile borbu. Našavši se pred nadmoćnim neprijateljskim snagama, a kako nije imao vezu sa 1. bataljonom svoje brigade, kao ni sa 1. bataljonom 7. brigade, 2. bataljon je bio primoran da se pod borbom povlači prema Šipovu. U dva maha neprijateljska avijacija je bombardovala prostoriju gde je dejstvovao bataljon, kao i selo Mujdžiće gde se nalazio štab brigade. Pred mrak neprijatelj je zauzeo Šipovo. Za to vreme nemačke kolone, koje su nastupale zapadno od ceste Jezero — Šipovo, izbile su na Lunju glavu (tt. 1085) i selo Dragnić — Po-

dove, kod izvora reke Plive, pa se 2. bataljon, pošto je zadržao neprijatelja do pada mraka, povukao na Pljevske podove. U ovim borbama bataljon je imao jednog mrtvog i 4 ranjena borca.

Neprijatelj nije nastupao, kako se pretpostavljalo, od Jajca i Donjeg Vakufa ka izvornom delu r. Janj i dalje ka Kupresu, zbog čega je 1. bataljon ostao neangažovan. Izbivši u izvorni deo r. Plive, neprijatelj je prvo skrenuo na istok za s. Popuže, a zatim preko planina Vitoroga i Hrbaljine ka Kupresu i s. Donjem Malovanu.

Potkraj februara 1943. Vrhovni štab je naredio štabu 9. brigade da pored 3. bataljona, koji je već bio u rejonu Kupresa, angažuje još jedan bataljon i zatvori pravce od Kupresa i Livna prema s. G. i D. Vukovsko i Rilići i smeni 16. brigadu 7. banij-ske divizije, koja se nalazila u ovim selima. Štab brigade je ovo naređenje primio sa zakašnjenjem, u vreme kada su 1. i 2. bataljon bili angažovani u borbama kod Jezera. Zbog toga je uputio 2. bataljon na sektor Kupresa sa zakašnjenjem, ali se njegov zadatak zbog situacije izmenio.

Kada je 2. bataljon odstupio na Pljevske podove, dobio je naređenje da hitno krene prema Kupresu i da na pogodnim položajima između s. Semenovci i s. Blagaj zatvori pravce prema Kupresu. Prva četa ovog bataljona zauzela je položaje kod Semenovaca, a ostale snage bataljona severno od Blagaja. Međutim, zbog velike nadmoćnosti neprijatelja, a delom i bojazni da on ne popali sela koja su bataljonu služila za smeštaj, štab bataljona nije prihvatio borbu sa glavnim nemačkim snagama već se odlučio na borbu sa njegovim zaštitnim delovima. Tako je 1. četa, pošto se izvukla između neprijateljskih kolona na jugozapadne padine Mosora (tt. 1371), krenula samoinicijativno za kolonom Nemaca i kod osnovne škole u s. Blagaj sustigla zaštitne delove i otvorila vatru. Neprijatelj nije davao ozbiljniji otpor, nego je ubrzao marš prema Kupresu. Četa je ubila 2, a zarobila 3 nemačka vojnika.

Pošto su se glavne nemačke snage probile u Kupres, štab 2. bataljona je očekivao da će one odatle vršiti ispade i popaliti ustanička sela Blagaj, Novo Selo i Semenovce, pa je samoinicijativno organizovao njihovu odbranu. Jedinice 2. bataljona zauzele su 2. marta položaje južno od s. Blagaj. Međutim, sve do

11.00 časova neprijatelj se nije pojavljivao. Tek tada je primećeno jedno neprijateljsko odeljenje od 17 vojnika i 3 tovarna konja, kako se kreće od s. Rastičeva Kupreškim poljem prema s. Šemenovcima. Bataljon je propustio ovo odeljenje, a onda je za njim poslao zamenika komandira čete Miloša Žderu sa 12—13 boraca. Oni su ovu grupu Nemaca stigli kod Prosjeka na putu za Janj i tu je zarobili. (U zarobljavanju su učestvovali i seljaci koji su tu bili u zbegu.) Među zarobljenima nalazili su se i 1 oficir i 2 podoficira.

Neposredno iza ove grupe Nemaca pojavile su se od s. Rastičeva ustaše (jedna bojna »Gorskog zdruge«) i oko 400 pripadnika ustaške milicije iz Kupresa i okolnih sela. Iza njih išla je komora od preko 100 tovarnih konja i saonica sa meštanima iz ustaških sela. Ustaše su, očigledno, nameravale da opljačkaju i spale ustanička sela.

Kada je neprijatelj stigao blizu položaja bataljona, otvorena je vatra. Neprijatelj se razvio i prešao u napad, koji je zaustavljen. Osujećen je i njegov pokušaj da preko visa Seke izmane vrši odbranu bataljona. Predveče je bataljonu kao pojačanje stigao Glamočki partizanski odred. Tada je izvršen opšti napad na ustaše. Pod pritiskom naših snaga neprijatelj je počeo da se povlači, a potom se dao u bekstvo. Tom prilikom je imao oko 40 mrtvih i ranjenih. Zaplenjeno je 6 strojnica, 30 pušaka, dosta bombi i municije.

Sve do ovih borbi štab brigade nije imao veze sa 3. bataljonom, niti je znao kakva je situacija na sektoru Gornjeg i Donjeg Vukovskog, Prozora i Gornjeg Vakufa. Zato je poslao kurira da uhvati vezu sa štabom 3. bataljona, odnosno sa zamenikom komandanta brigade, i da donese izveštaj o situaciji. Istovremeno je kurir nosio bataljonu naređenje da i dalje dejstvuje i koordinira akcije sa ostalim našim snagama i da se zadrži na tom terenu. Posle nekoliko dana primljen je izveštaj od 3. bataljona.

Za ovo vreme 1. bataljon je uspešno dejstvovao protiv četnika na terenu Janja i Pljeve, koji su se aktivirali kada su ovom teritorijom prošle jake neprijateljske snage.

Posle borbi kod s. Blagaja 2. bataljon je, po naređenju štaba brigade, prebačen kod s. Donjeg Malovana sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciji Livno — Kupres. Na ove položaje bataljon je stigao 3. marta. U svanuće primećena je veća nepri-

jateljska kolona⁶ koja se kretala od Sujice prema Kupresu, odnosno Riliću. Čelo kolone bilo je već kod sela Čamalića (Gornji Malovan) i počelo je da skreće sa ceste Livno — Kupres prema s. Riliću. Pošto je u celini neprijateljska kolona bila mnogo nadmoćnija, štab bataljona je odlučio da izvrši napad na bateriju topova sa osiguravajućim delovima koja se kretala na začelju kolone. U severnom delu s. D. Malovan, na bezimenom visu, ostavljena je jedna desetina boraca na čelu sa vodnikom Savom Knežićem, naoružana jednim teškim mitraljezom, sa dva puškomitraljeza i nekoliko pušaka. Zadatak desetine je bio da automatskim oružjem tuče kolonu i štiti jedinice bataljona za vreme borbi na cesti ispod Donjeg Malovana. Ostale snage bataljona razvijene su na frontu do 1,5 km. Jedinice bataljona privukle su se neprimećeno ka cesti, na domet bombi. Ispred njih kretala se neprijateljska baterija sa četiri topa. Svaki top vuklo je 6 konja. Prva i 2. četa otvorile su snažnu vatru po koloni, bacile bombe i izvršile juriš, dok je 3. četa nešto zakasnila sa napadom. Među prvima pao je nemački oficir, koji je jahao na čelu baterije. Deo napadnute kolone bio je zbunjen i nemoćan da organizuje otpor. Borci su upali među neprijatelje i kosili ih iz mašinki i pušaka. Među prvima bili su komandir 1. čete Đorđe Čolić, komandir 2. čete Miloš Zdero⁷ i borci Marko Rudić⁸, Jovo Meseldžija i Đorđe Petković. Zdero i Rudić su se posebno istakli — u zidinama izgorele kuće pored ceste bombama su likvidirali oko 30 vojnika koji su pokušali da iz kuće organizuju otpor.

Dok su čete 2. bataljona vodile borbu sa baterijom i delovima pešadije, dotle je desetina sa mitraljezom i puškomitraljezima, koja je obezbeđivala levo krilo bataljona, odstupila sa položaja bez upornije borbe. Ovo je neprijatelj iskoristio i sa njenog položaja, kao i sa visova južno od ceste, na koje je sada nesmetano izbio, otvorio vatru na jedinice bataljona koje su se borile na cesti. Tada je nastala borba za izvlačenje jedinica, a naročito 1. čete koja je najviše bila izložena neprijateljskoj vatri.

⁶ Bila je to, izgleda, jedinica 369. legionarske divizije, verovatno jačine do jednog puka, ojačanog baterijom topova, koja je kretala ka prostoriji na kojoj su bili koncentrisani ešloni Centralne bolnice.

⁷ Miloš Zdero, narodni heroj, poginuo marta 1944. u s. Slatini kod Donjeg Vakufa u borbi protiv V. SS divizije »Princ Eugen«.

⁸ Marko Rudić, narodni heroj, poginuo februara 1944. u s. Košćanima kod Bugojna.

Borba kod D. Malovana je trajala oko četiri časa. Ubijeno je i ranjeno oko 100 neprijateljskih vojnika. Sva četiri topa su oštećena, od kojih su dva, sa konjima, survana u provaliju pored ceste. Pozadi neprijateljske baterije u toku borbe naišla je velika grupa seljaka i žena sa kolima i konjima koje je neprijatelj mobilisao za nošenje municije i hrane. To su bili seljaci iz Banije, iz okoline Bosanskog Petrovca i Glamoča. Njih 40 je oslobođeno; među njima je samo jedna žena ranjena. Seljaci su upućeni u s. Blagaj, a zatim preko Janja svojim kućama.

U ovoj borbi, a naročito pri izvlačenju jedinica, 2. bataljon je imao relativno velike gubitke. Poginulo je 11, a ranjeno 8 boraca. Poginuo je i komandir 1. čete Đorđe Colić, neobično hrabar i popularan borac. U ruke jedinica 2. bataljona pao je veliki plen. Na žalost, usled ovakvog toka situacije, on nije iskorišćen. Pre svega, morali su se pobiti svi konji i onesposobiti topovi. Zaplenjeno je 40 pušaka, dosta municije i nešto bombi. Osnovno što je postignuto bilo je da je neprijatelj zadržan ceo dan i da je toliko kasnije krenuo prema Prozoru. Štab 10. divizije pohvalio je 2. bataljon za ovu uspešno izvedenu akciju.

Za vreme borbi 1. i 2. bataljona oko Jezera i 2. bataljona oko Kupresa i Donjeg Malovana, 3. bataljon 9. brigade, sa jedinicama 7. banijske divizije, obezbeđivao je prostoriju Gornje i Donje Vukovsko, Ravno, Rilić i dr., predviđenu za privremeni smeštaj ranjenika i bolesnika koji su se kretali prema Neretvi. Sa ranjenicima stigao je i veći broj izbeglica sa Korduna, iz Banije i Bosanske krajine. Za smeštaj, ishranu i dalje prebacivanje ranjenika izvršena je opšta mobilizacija ljudstva i sve vučne stoke iz pomenutih sela. Mobilisano je oko 500 ljudi, žena i omladine. To je bila pretežno ženska omladina, jer je veći broj omladinaca otišao u jedinice. Kada su sredinom februara na ovu prostoriju počeli da stižu prvi ešeloni ranjenika i bolesnika, narod ih je toplo prihvatio i za njih je žrtvovano sve što se u ovom, od neprijatelja već opustošenom kraju, imalo. Takođe su zbrinute i izbeglice; jedan deo izbeglica ostao je u zbegovima na planinama Raduši i Ravašnici, kada su vođene borbe na ovoj teritoriji, a potom se vratio svojim kućama, dok je drugi deo produžio sa jedinicama Glavne operativne grupe prema Neretvi.

Petog marta 369. legionarska divizija je izbila u sva sela između Kupresa i Sujice, a 7. SS divizija »Princ Eugen« u Livno. Tada su se na teritoriji G. i D. Vukovskog i Ravnog nalazili poslednji ešeloni ranjenika i bolesnika. U toj situaciji 3. bataljon je sa 7. krajiškom brigadom i 16. brigadom 7. banijske

divizije sadejstvovao u zatvaranju pravaca koji izvode na prostoriju gde su bili ranjenici. Kada su se oko 10. marta jedinice Glavne operativne grupe (zaštitnice) sa ranjenicima povukle ka Prozoru, 3. bataljon je ostao na svojoj teritoriji i orijentisao se na zaštitu zbegova naroda u Raduši i Ravašnici. Pošto su glavne snage 369. divizije od Kupresa preko Rilića, Ravnog, G. i D. Vukovskog prošle prema Prozoru, 3. bataljon je odmah počeo napadati na manje delove neprijatelja koji su nastupali za glavninom. Tako su 1. i 2. četa ovog bataljona u zaseoku Kudilju kod Donjeg Vukovskog iz zasede ubile 6 neprijateljskih vojnika i nekoliko tovarnih konja, a 5 konja zaplenile. Čete su imale 4 mrtva i 2 ranjena borca. Treća četa ovog bataljona po prolasku glavnih snaga neprijatelja upućena je u s. Čemaliće (kod Gornjeg Malovana) da kontroliše komunikaciju Kupres — Livno. Po dolasku u Čemaliće komanda čete dobila je obaveštenje od seljaka da je jedna grupa neprijateljskih vojnika zanoćila u Hrbaljini. Odmah je upućen jedan vod pod komandom Petra Rudića, koji se vešto i neprimećeno privukao bajti gde se grupa nalazila i bez ijednog metka zarobio 12 vojnika iz 369. divizije.

Po završetku bitke na Neretvi, kada se glavnina naših snaga na čelu sa Vrhovnim štabom, sa oko 4.000 ranjenika i bolesnika, nakon neprekidnih i krvavih borbi koje su trajale mesec dana, prebacila na levu obalu Neretve, jedinice 9. brigade su se nalazile na teritoriji na kojoj su bile i u vreme formiranja.

Makso DAKIČ